

**Stanka Mujo**

diplomski studij povijesti, istraživački smjer: Moderna i suvremena povijest  
(19. i 20. stoljeće)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

# Recepcija Masarykovih ideja kod Napredne omladine i Stjepana Radića iz perspektive časopisa *Hrvatska misao* (Prag), 1897.

## Sažetak:

Krajem 19. stoljeća u Austro-Ugarskoj Monarhiji, sve glasnije i glasnije isticali su se zahtjevi za reformom države na političkom, društvenom i ekonomskom planu. Tu borbu predvodili su Česi, koji su najčešće postavljali kurs, dok su ih Hrvati gledali kao uzor i vjerno slijedili. Bili su svjesni da Monarhija neće uvažiti glavni zahtjev – rješavanje nacionalnog pitanja. Trebalo je ići postepeno, „sitnim koracima“ kako bi došlo do velike promjene. Osoba koja je prenijela velike ideje na hrvatsku omladinu, koja je po incidentu na Trgu bana Jelačića 1895. nastavila studije u Pragu, bio je profesor svjetskog glasa – Tomáš Garrigue Masaryk. On ih je upoznao s idejama slavenske uzajamnosti, političkog realizma i prirodnog prava. Promovirao je socijalizaciju nižih društvenih slojeva, potrebu za obrazovanjem širih društvenih slojeva, gospodarski i kulturni napredak. Omladina koja je slušala Masarykova predavanja, bila je u dosluhu sa Stjepanom Radićem koji je tada studirao u Parizu. Zajedničkim naporima odlučili su pokrenuti časopis *Hrvatska misao* pomoću kojega će svoje sunarodnjake upoznati s plemenitim idejama.

**Ključne riječi:** T. G. Masaryk, Stjepan Radić, Napredna omladina, nacionalno pitanje, Prag, *Hrvatska misao*, realna politika

## 1. Uvod

Kroz čitavo 19. stoljeće tekovine modernizacije munjevito su se širile europskim kontinentom, od zapada pa sve do istočnih granica Austro-Ugarske Monarhije. Istok i jugoistok Europe tek su kapilarno, bitno sporije i slabije

prolazili tu tranziciju. Iako povjesničari u tom periodu, s vremenskom distancom, smještaju poziciju Austro-Ugarske na silaznu putanju. Iako povjesničari s vremenskom distancom poziciju Austro-Ugarske u tom periodu smještaju na silaznu putanju, trebamo biti svjesni činjenice da politički vrh te zemlje nije doživljavao situaciju tako dramatično. Ipak, bili su svjesni problema, posebno onih na unutrašnjem planu. Sve glasnije i glasnije, a posebno nakon Austro-ugarske nagodbe iz 1867. godine, „mali narodi“ tražili su prava za sebe. Konkretno, zahtijevali su rješavanje gorućeg nacionalnog pitanja. Među najglasnijima su definitivno bili pripadnici hrvatske i češke političke elite.

Između hrvatskih i čeških zemalja, slavenskih pokrajina na dva pola Monarhije, postojale su brojne poveznice – sličnosti i razlike. Obje su bile rascjepkane, nejedinstvene i podređene, no hrvatske su zemlje bile u još težoj poziciji jer administrativno nisu pripadale istoj polovici Monarhije.<sup>1</sup> Kako bi postigli ikakve značajnije promjene, primarno je bilo zemlje ujediniti i uspostaviti nacionalno jedinstvo. Osim toga, Češka je bila ekonomski naprednija. Razlog je bio taj što su bitno ranije ušli u proces industrijalizacije zemlje, zbog čega se pred kraj 19. stoljeća poljoprivredom bavilo tek 40 % stanovništva, dok je u Hrvatskoj postotak bio bitno veći – 84 %.<sup>2</sup> Ipak, u dvjema je značajnim stvarima Hrvatska prednjačila. Hrvati su imali Sabor koji je bio od većeg značaja nego češki parlament. On je bio na razini zemaljskih parlamenata koje su imale i Istra i Dalmacija. Uz to, Zagreb je prije punih 25 godina dobio Akademiju znanosti.<sup>3</sup> Dakle, Hrvatska je imala dvije institucije o kojima su Česi dugo sanjali, što je rezultiralo brojnim frustracijama.

Ipak, novitete su uglavnom postavljali Česi, dok su ih Hrvati slijedili, ali ne potpuno slijepo. Budući da Hrvatska nije bila na istom stupnju razvoja, ideje se nisu mogle tek tako preuzeti. Bilo ih je potrebno izučiti, a onda i modificirati kako bi uopće bile primjenjive na hrvatsko društvo. Tako je bilo i s idejama Tomáša Garriguea Masaryka – legendarnog profesora češkog Sveučilišta u Pragu, kroz čije su „ruke“ prošle generacije hrvatskih studenata. Ona prva, koja je na spomenutom sveučilištu studirala na samome kraju 19. stoljeća posebno je jako upijala njegove ideje. I nisu ih samo apsorbirali, već su ih nastojali prenijeti na svoj narod, a to su činili, dakako, putem časopisa. S obzirom na navedeno, da Hrvati nisu uvijek slijepo imitirali strane utjecaje, relevantno je zapitati se u kojoj su mjeri usvojili inovativne ideje ovoga češkog intelektualca te jesu li u nekim segmentima postavili distancu i eventualno se razišli s njegovim koncepcijama.

## 2. Utjecaj Stjepana Radića na studentsku generaciju 1895.: buntovni i perspektivni

Do zadnjeg desetljeća 19. stoljeća broj hrvatskih studenata, onih iz civilne Hrvatske i Slavonije, na Sveučilištu u Pragu bio je razmjerno malen. Razlog je bio

<sup>1</sup> Damir Agičić, *Hrvatsko – češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, (Zagreb: IBIS grafika, 2000), 16.

<sup>2</sup> Isto, 16-17.

<sup>3</sup> Isto, 17.

taj što diploma stečena u austrijskom dijelu Monarhije nije bila priznata u zemljama koje su pripadale ugarskoj polovici, zbog čega su Hrvati najčešće studirali u Zagrebu ili Budimpešti.<sup>4</sup> Ipak, ne treba zanemariti Beč kao obrazovni centar Monarhije. Iako diploma nije bila priznata, završiti studij u Beču bilo je pitanje prestiža.<sup>5</sup> Usto, ta je diploma otvarala mogućnosti nastavka studija, ali i zaposlenja, diljem Europe. No, po Nagodbi, kroz sveslavenske kongrese, izložbe, ali i putovanja, sve se glasnije počinje isticati slavenska solidarnost, zbog čega je počeo prevladavati narativ o opciji studiranja u „slavenskom Pragu“.<sup>6</sup> Iako je to sve skupa zvučalo jako privlačno, prvi masovniji odlazak hrvatskih studenata u Prag zabilježen je tek 1896. Naime, 1895. u Zagrebu je planirano otvorenje nove zgrade Hrvatskog narodnog kazališta, čemu je trebao nazočiti i sami car i kralj Franjo Josip I. Prema Šimetinu Šegviću, to je trebao biti događaj koji će dokazati stabilnost Monarhije i njezinu snagu.<sup>7</sup> Iz hrvatskog tiska da se iščitati da je vladala atmosfera oduševljenja, no netko je sve to narušio.<sup>8</sup> Kako bi istaknuli da je Monarhija ipak dualna i da su oni ravnopravni austrijskom središtu, na proslavu su stigli i mađarski dužnosnici, a grad je, iako je bilo obećano da neće biti tako, bio okićen i mađarskim zastavama.<sup>9</sup> Isprovocirani akcijama Mađara, a ogorčeni zbog samovoljne vladavine Khuen-Héderváryja, u znak protesta skupina studenata zagrebačkog Sveučilišta na Trgu bana Josipa Jelačića zapalila je mađarsku trobojnicu.<sup>10</sup> Kako bi se javnosti pokazalo da vlast takve incidente neće tolerirati i da je Monarhija još uvijek jaka, sudionike ovoga nemilog događaja izbacilo se sa Sveučilišta.<sup>11</sup> U želji da studij svakako nastave, pod utjecajem nešto starijeg kolege Stjepana Radića, studenti sve češće odlaze u Prag.

Govoriti o utjecaju Radića na studentsku generaciju 1895., nema puno smisla bez kratkog uvoda. Prvi dodiri Radića i Čeha bili su svakako preko brata Antuna, njegova, možemo reći, životnog uzora. Antun je, još i prije nego je Stjepan postao poznat široj javnosti, pisao za neke češke časopise i stvarao kontakte s češkim kolegama.<sup>12</sup> U direktan kontakt s Pragom, Stjepan dolazi već 1894. Naime, Radić je, kao student Sveučilišta u Zagrebu, prigodom proslave 300. obljetnice Bitke kod Siska, uvrijedio bana Khuen-Héderváryja, zbog čega je dobio kaznu zatvora te je uklonjen sa Sveučilišta.<sup>13</sup> Odluka o tome gdje će nastaviti studij, bila je jednostavna – odlučio se za slavenski Prag. Već je u

<sup>4</sup> Nikola Tomašegović, *Moderno ili narodno: modernistički pokret u Hrvatskoj na prijelomu stoljeća*, (Zagreb: Srednja Europa, 2024), 119.

<sup>5</sup> Isto, 33.

<sup>6</sup> Agičić, *Hrvatsko – češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, 130.

<sup>7</sup> Filip Šimetin Šegvić, *Patriotizam i bunt: Franjo Josip I. u Zagrebu 1895. godine*, (Zagreb: Srednja Europa, 2014), 28.

<sup>8</sup> Isto, 34.

<sup>9</sup> Za više informacija konzultirati Šimetin Šegvić, *Patriotizam i bunt*, 93 – 99.

<sup>10</sup> Isto, 101.

<sup>11</sup> Agičić, *Hrvatsko – češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, 136.

<sup>12</sup> Agičić, *Hrvatsko – češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, 181.

<sup>13</sup> Tomašegović, *Moderno ili narodno?*, 56.

zatvoru čitajući Maříkov *Česko – hrvatski razgovor*, naučio osnove češkog, a dodatno se usavršio nakon doseljenja u grad.<sup>14</sup> Te je godine upoznao i dvije osobe, koje su na neki način odredile njegov životni put – Františka Hlaváčka i Mariju Dvořák. Družeci se s Hlaváčekom, učili su jedan drugoga svoj materinji jezik i usavršavali se u onome drugom, a uz to su i razmjenjivali političke misli i ideje.<sup>15</sup> Iako ga je s Marijom primarno vezao emotivan odnos, čak i iz pisama koja joj je slao, možemo iščitati njegove političke misli.<sup>16</sup> Ipak, boravak u Pragu nije dugo potrajao jer je tijekom jedne rasprave u društvu *Slavija* napao redarstvenika, zbog čega je dobio izgon, ne samo sa Sveučilišta, nego i iz Praga.<sup>17</sup> Uslijedila je godina lutanja. U Zagrebu je organizirao tečaj češkog, probao je studirati u Budimpešti te je pomagao u pripremi za maturu mladome Tomi Erdődyju.<sup>18</sup> No, ništa ga nije ispunjavalo, konstantno se tražio. Godina 1895. iz općepoznatih razloga, bila je za mladoga Radića jedna od turbulentnijih. Po paljenju mađarske trobojnice, njih 28 završilo je u kaznionici u Bjelovaru. Pritom se Radić svim silama potrudio nagovoriti svoje prijatelje da studij nastave u Pragu. O gradu je govorio sve najbolje, čak ih je i podučavao jeziku. Obećao im je da ondje neće biti sami jer će im u snalaženju pomoći njegov prijatelj Hlaváček.<sup>19</sup> Zahvaljujući vlastitom iskustvu u Češkoj i vlastitim uvjerenjima, utjecao je na omladinu i usmjerio njihov put.

### 3. Odlazak hrvatskih studenata na studij u Prag: iskustva

Kako bi se olakšalo novopridošlim studentima, osnovan je *Odbor za pomoć relegiranim studentima*. Iako je odbor imao plemenitu namjeru, nije odmah dobro profunkcionirao, o čemu nam svjedoče pisma Lava Mazzure njegovu ocu.<sup>20</sup> Ipak, zahvaljujući susretljivosti čeških kolega, vrlo su se brzo snašli. Hrvatski studenti uglavnom su stanovali u istome dijelu grada, a i slobodno vrijeme provodili su zajedno – u društvu *Slavija*.<sup>21</sup> Bila je to grupa različitih ličnosti i interesa pa tako, dok su neki iz ove prilike odlučili izvući maksimum i postići vlastite ciljeve – bilo u osobnom ili društveno-političkom smislu, drugi su se u Prag došli zabaviti, iskusiti nešto novo.<sup>22</sup> Dojmova o Pragu i Česima bilo je raznih, no u jednome su se gotovo svi slagali – veza Radića i Hlaváčka, koji je bio beskrajno susretljiv, bila je od iznimnog značaja.

Na fakultete su se upisali u rujnu 1896., a već krajem godine javila se ideja o pokretanju zajedničkog lista koji bi donio jedan sasvim novi pogled na politiku. Hrvatska je opozicija bila mlaka i bilo je prijeko potrebno nešto

<sup>14</sup> Agičić, *Hrvatsko – češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, 182.

<sup>15</sup> Isto, 184.

<sup>16</sup> Isto, 185.

<sup>17</sup> Isto, 185.

<sup>18</sup> Isto, 186-187.

<sup>19</sup> Tomašegović, *Moderno ili narodno?*, 41.

<sup>20</sup> Agičić, *Hrvatsko – češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, 137.

<sup>21</sup> Tomašegović, *Moderno ili narodno?*, 40.

<sup>22</sup> Agičić, *Hrvatsko – češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, 137-138.

promijeniti.<sup>23</sup> Nove spoznaje koje su osvijestili u Pragu, odlučili su primijeniti i na hrvatsko društvo.<sup>24</sup> Kakvog bi usmjerenja list trebao biti – bilo je raznih mišljenja – od literarnog časopisa do političkog. Ipak, prevladala je potonja ideja, a njezin nositelj bio je sam Stjepan Radić.<sup>25</sup> Iako je on tada bio na Slobodnoj školi političkih znanosti u Parizu, cijelu stvar pomno je nadzirao.<sup>26</sup> Već u prosincu izdali su proglas o tome da će list uskoro krenuti izdavati. List je dakako trebao izlaziti u Pragu, jer u Zagrebu to nikako, s obzirom na političku situaciju, nije bilo moguće.<sup>27</sup> Za urednika je postavljen František Hlaváček.

Dana 10. siječnja 1897. izašao je prvi broj *Hrvatske misli – Lista za književnost, politiku i pitanja socijalna*.<sup>28</sup> Izlazio je do srpnja iste godine u ukupno sedam brojeva, a naklada je dosegla brojku od okvirno 2 000 primjeraka, što je bilo zadovoljavajuće za to vrijeme i okolnosti.<sup>29</sup> Na izdavanje lista, mlade je potaknula situacija u domovini. Nije problematična bila samo osoba bana, već i funkcioniranje cijele hrvatske politike. Opozicija je bila mlaka, a i prorežimski činovnički aparat stvarao je ogromne probleme.<sup>30</sup> To su sve otvoreno istaknuli u prvome broju. Bili su svjesni stvarnoga stanja stvari pa su naglasili da se „od naše vlade nemamo ničemu boljemu nadati“ jer u njoj sjede njihovi „nepomirljivi protivnici“.<sup>31</sup> U pisanju su bili pomalo i drski, nisu se libili kritike. Ali upravo su zbog takvog stava i odvažnosti, među hrvatskom omladinom postali jako popularni.

#### 4. Utjecaji T. G. Masaryka na Radića i studentsku omladinu krajem 19. stoljeća: iz perspektive *Hrvatske misli*

Po dolasku na studij u Prag, studenti su se susreli s profesorom svjetskoga glasa – T. G. Masarykom. On široj hrvatskoj javnosti, naravno onoj obrazovanoj, prije sredine 1890-ih nije bio poznat, jer se njegova djela nisu prevodila.<sup>32</sup> Buduća praška skupina prvi je put za njega čula od samoga Radića – kada im je on u zatvoru u Bjelovaru, nagovarajući ih da otiđu na studij u Prag, govorio o njegovu radu, predavanjima i idejama. Iskuvši sve ono o čemu im je Radić govorio, bili su potpuno oduševljeni.<sup>33</sup> Kako Agićić navodi, doživljavali su

<sup>23</sup> Tomašegović, *Moderno ili narodno?*, 28 – 29.

<sup>24</sup> Isto, 67.

<sup>25</sup> Isto, 68.

<sup>26</sup> Jure Krišto, „Hrvatsko katoličanstvo i ideološko formiranje Stjepana Radića (1893. – 1914.)“, *Časopis za suvremenu povijest* 23/1-3 (1991): 134-135.

<sup>27</sup> Tomašegović, *Moderno ili narodno?*, 70.

<sup>28</sup> Agićić, *Hrvatsko – češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, 143.

<sup>29</sup> Tomašegović, *Moderno ili narodno?*, 74.

<sup>30</sup> Krišto, „Hrvatsko katoličanstvo i ideološko formiranje Stjepana Radića (1893. – 1914.)“, 134.

<sup>31</sup> „Što hoćemo“, *Hrvatska misao* (Prag), 10.1.1897., 2.

<sup>32</sup> Agićić, *Hrvatsko – češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, 161.

<sup>33</sup> Tereza Ganza Aras, „Stav T. G. Masaryka prema hrvatskom i jugoslavenskom pitanju od kraja 19. stoljeća do 1918“, *Radovi: Razdio povijesnih znanosti* 34/21 (1995): 204.

ga kao „nadčovjeka“, „izvrsnog intelektualca“, „najvećeg čovjeka svoje dobi“, a svoje su oduševljenje silno htjeli prenijeti na druge, posebno na omladinu u domovini.<sup>34</sup> Njegova su predavanja za hrvatske studente bila nešto sasvim novo. Dotad je Sveučilište bilo prilično tradicionalno organizirano – profesor bi sjedio za katedrom i predavao, a studenti bi slušali – prostora za raspravu nije bilo.<sup>35</sup> Masaryk nije bio takav. On je poticao rasprave, bio otvoren prema kritici, uključivao i uvažavao drugo mišljenje – pa i onih koji su bili puno mlađi i neiskusniji od njega.<sup>36</sup> Svoje studente cijenio je kao sebi paritetne. Nerijetko bi se s njima družio i mimo predavanja, neke bi čak pozivao i kod sebe kući.<sup>37</sup> Njegov student, a kasnije i suradnik Edvard Beneš, izjavio je da je profesor studentima „širio horizonte i upoznao ih s nepoznatim svjetovima.“<sup>38</sup> Koliko je Masaryk utjecao na svoje studente – toliko su i oni utjecali na njega. Stoga se drži da se upravo zahvaljujući njima, profesor interesirao za probleme na jugu Monarhije.<sup>39</sup>

#### 4.1. Slavenska uzajamnost

Masaryk je više od svega bio odlučan u namjeri da se suprotstavi rastućoj germanizaciji, konkretno, politici *Drang nach Osten* koja je postajala sve agresivnija.<sup>40</sup> Kao branu prema njemačkoj dominaciji, vidio je „slavensku uzajamnost“. <sup>41</sup> Držao je da se takvo nešto može postići samo ako nema „mržnje prema susjednom narodu“. <sup>42</sup> Budući da je Masaryk po nacionalnosti bio Čeh, kada je govorio o uzajamnosti, primarno je mislio na odnos njegova naroda sa Slovancima, iz čega je izrasla ideja čehoslovakizma koja će u skorijoj budućnosti postati stvarnost.

Naslonjeni na tu njegovu ideju, ali i zamisli istaknutih narodnjaka – Strossmayera i Račkoga – hrvatska napredna omladina i Stjepan Radić, objeručke su prihvatili ideju jugoslavenstva koju su nastavili razvijati.<sup>43</sup> Sam Radić, smatrao je da su Srbi i Hrvati jedan narod i da samo zajedničkim snagama

<sup>34</sup> Agićić, *Hrvatsko – češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, 162.

<sup>35</sup> H. Gordon Skilling, „Academic Iconoclast T. G. Masaryk; Professor and Pedagogue,“ *Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes* 32/1 (1990): 19.

<sup>36</sup> Tomašegović, *Moderno ili narodno?*, 42.

<sup>37</sup> Skilling, „Academic Iconoclast T. G. Masaryk; Professor and Pedagogue,“ 26.

<sup>38</sup> Isto, 25.

<sup>39</sup> Ganza Aras, „Stav T. G. Masaryka prema hrvatskom i jugoslavenskom pitanju,“ 203.

<sup>40</sup> Krišto, „Hrvatsko katoličanstvo i ideološko formiranje Stjepana Radića (1893. – 1914.),“ 134.

<sup>41</sup> Jure Krišto, *Prešućena povijest: Katolička Crkva u hrvatskoj politici 1850. – 1918* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994), 186.

<sup>42</sup> Ivan Lugarić, ur., *T. G. Masaryk* (Sisak: Tisak i naklada Knjižare Janka Dujaka, 1911), 75.

<sup>43</sup> Ganza Aras, „Stav T. G. Masaryka prema hrvatskom i jugoslavenskom pitanju,“ 205.

moгу postići cilj – konačno oslobođenje od ugnjetavačke politike.<sup>44</sup> Tako u prvom broju *Hrvatske misli* navode: „Hrvati i Srbi dakle, jedan su nam narod.“<sup>45</sup>

No, u Hrvatskoj se to nikako nije moglo osvijestiti. Navode: „Strepimo pred tudjincem ne vidjevši, da nas taj tudjinac još nigdje nije zgrabio sam za vrat, nego da se na svim linijama sami davimo, da se već sami počesmo u pravom smislu i klati i ubijati. I tu je sva naša pogibija, pogibija, u kakvoj nije nijedan narod na svijetu.“<sup>46</sup> Oni hoće reći da Hrvati previše kompliciraju stvari, a potrebno je samo okrenuti se susjedima – istom plemenu, narodu. Kako stvoriti tu svijest, po naprednjacima je vrlo jednostavno – potrebno je kreirati zajedničku književnost.<sup>47</sup> Oni drže da su srpski i hrvatski jezik jedan i da treba stremiti afirmaciji toga zajedničkog jezika. Zato pozivaju književnike: „ (...) neka bar budu pioniri posvemašnjega narodnoga jedinstva Hrvata i Srba. Takvim će radom najviše zadužiti potomstvo.“<sup>48</sup>

Iako Radić nije bio član uredništva i iako nije u to vrijeme stanovao u Pragu, intenzivno je pomagao *Hrvatsku misao* pa čak i napisao nekoliko članaka.<sup>49</sup> Za mnoge se pretpostavlja da su nastali iz njegova pera, no ne može se sa sigurnošću tvrditi jer su nepotpisani. Nekolicina ih ipak je. Jedan je takav članak *Hrvatski ideali* izašao u prvom broju. Radić u njemu zastupa stav da su Hrvati i Srbi jedan narod s „dva imena“ i da je njihova „narodna duša jedna“.<sup>50</sup> No, on smatra da ima još Slavena koji su njima jako bliski – Bugari na istoku i Slovenci na zapadu te da treba težiti tome da se i s njima stvori jedinstvo.<sup>51</sup> Time obrazlaže da je njihov zajednički narodni ideal „slavenska uzajamnost“ te istim putem poziva da se studira na slavenskim sveučilištima.<sup>52</sup> Jer je uz zajednički jezik, obrazovanje u slavenskom duhu od jednake važnosti.

#### 4.2. Politički realizam

Najkarakterističnije za Masarykovu politiku je to da je odbacio politički romantizam, koji je zamijenio realizmom. Njegov stav najbolje je oslikati citatom. Izjavio je da „politika nije samo neka vrsta razbibrige ili neka vrsta apstraktnog rada“ – da biti političar ne znači pisati „nerazumljive članke ili govoriti jednom godišnje u parlamentu“ – po njemu je politika „rad za narod, neprestani rad za žive narodne potrebe.“<sup>53</sup> Za takav, novi pristup politici, on je trebao i nove ljude, „ljude realne, ljude cjelovite, napredne, koji vjeruju u mali

<sup>44</sup> Krišto, *Prešućena povijest: Katolička Crkva u hrvatskoj politici 1850. – 1918*, 185.

<sup>45</sup> „Što hoćemo,“ *Hrvatska misao* (Prag), 10.1.1897., 3.

<sup>46</sup> „Prva naša životna potreba,“ *Hrvatska misao* (Prag), 10.2.1897., 1.

<sup>47</sup> Isto, 1.

<sup>48</sup> Isto, 5.

<sup>49</sup> Tomašegović, *Moderno ili narodno?*, 74.

<sup>50</sup> Stjepan Radić, „Hrvatski ideali,“ *Hrvatska misao* (Prag), 10.1.1897., 7.

<sup>51</sup> Isto, 7.

<sup>52</sup> Isto, 8.

<sup>53</sup> Lugarić, ur., *T. G. Masaryk*, 55.

rad i postepeni napredak“.<sup>54</sup> Iz toga proizlazi i njegov antirevolucionarni stav. Držao je da se samo postupnom reformom može doći do promjena.<sup>55</sup> Samim time, napustio je tradicionalan pristup politici – nazdravičarsko rodoljublje i vođenje „velike politike“.<sup>56</sup> Kazao je: „Društvo se razvija korakom, a ne na skokove.“<sup>57</sup> U historiografiji je taj pristup definiran kao politika „sitnih koraka“ – korak po korak trebalo se kretati prema cilju – a cilj je bio doći na razinu europskih država.<sup>58</sup> Politika je bila stalan rad, politiku se živjelo, zbog čega je izjavio: „ne samo kritika, nego i rad.“<sup>59</sup> Ovaj su pristupi Radić i naprednjaci rado prihvatili.

U prvome broju *Hrvatske misli*, uredništvo je slikovito kritiziralo romantičarski pristup. Hrvatska mladež pjeva: „u boj u boj (...) nek' Turčin zna, kako mremo mi!“<sup>60</sup> Bave se nekim stvarima iz prošlosti, umjesto da se okrenu sadašnjosti. Zbog toga naprednjaci traže: „Mjesto oduševljenih zdravica, brzjava, pouzdanica i izjava mi hoćemo promišljen rad na polju gospodarstvom, prosvjetnom i političkom.“<sup>61</sup> Konkretno, „mjesto političkoga maštanja i pjesničke dangube hoćemo političku naobrazbu i realan rad.“<sup>62</sup> Oni su politici doživljavali kao stalan rad pa su uporno naglašavali da se baviti politikom nije moguće, bez da se zađe među narod i upozna hrvatsko društvo. Praksa tadašnjih hrvatskih političara bila je da s određene distance drže velike govore, malom čovjeku uglavnom nerazumljive, no narod nije bio svjestan manjkavosti takvoga pristupa. Međutim, malo po malo razvijala se svijest pa navode: „te se počela osjećati potreba da valja dosadašnji način 'rada' promijeniti, da ovako dalje ne ide, da je narodu već do nokata dogorilo.“<sup>63</sup> *Hrvatska misao* nudi i rješenje: „treba stotruko nastaviti, treba da zastupnici naroda zalaze u narod, da mu polažu račun o svom radu, da ga izvještavaju o radu sabora, uopće o situaciji“.<sup>64</sup> „Za domovinu treba živjeti i ljudski raditi, a narodu treba vazda naglašavati, da ništa ne će biti – bez poštenja i bez – krvavih žuljeva“.<sup>65</sup> „Nadamo se, da ne će proći nijedna nedjelja, ni jedan blagdan, da ne bude koji zastupnik u kojem gradu ili selu držao predavanja (...) učio narod i od naroda, upoznao njegove težnje i potrebe“.<sup>66</sup> Time poručuju i narodu i političarima da bez stalnog, teškog rada nema napretka.

<sup>54</sup> Isto, 58.

<sup>55</sup> Skilling, „Academic Iconoclast T. G. Masaryk; Professor and Pedagogue“, 34.

<sup>56</sup> Krišto, „Hrvatsko katoličanstvo i ideološko formiranje Stjepana Radića“, 134.

<sup>57</sup> Lugarić, ur., *T. G. Masaryk*, 59.

<sup>58</sup> Krišto, *Prešućena povijest: Katolička Crkva u hrvatskoj politici 1850. – 1918*, 186.

<sup>59</sup> Lugarić, ur., *T. G. Masaryk*, 63.

<sup>60</sup> „Što hoćemo“, *Hrvatska misao* (Prag), 10.1.1897., 3.

<sup>61</sup> „Što hoćemo“, *Hrvatska misao* (Prag), 10.1.1897., 3.

<sup>62</sup> Isto, 4.

<sup>63</sup> „Izbori“, *Hrvatska misao* (Prag), 10.5.1897., 2.

<sup>64</sup> Isto, 3.

<sup>65</sup> „Na raskršću“, *Hrvatska misao* (Prag), 10.6.1897., 6.

<sup>66</sup> Isto, 9.

Otvoreno pišu i od koga su te misli usvojili: „U Čeha i Poljaka učit ćemo se realnoj politici, muževnom patriotizmu i dubokomu shvaćanju velikih evropskih pokreta.“<sup>67</sup> Ta su dva slavenska naroda uvijek doživljavana kao napredniji, kao uzori, oni koje je poželjno pratiti. Sve ovo radili su s ciljem da se etabliraju i na svjetskoj sceni: „Tad istom podjimo u Njemačku, Francusku, Englesku pa i u Ameriku i ne bojmo se, da ćemo se izgubiti u velikom moru svjetske organizacije, da ćemo se osjećati mali pred spomenutim gorostasima.“<sup>68</sup> Dakle, kada prođu sve te etape razvoja, neće se imati zašto posramiti pred „velikima“. Nema potrebe napisano pretjerano komentirati, jer je i više nego jasno da su u potpunosti usvojili Masarykovu misao.

#### 4.3. O nižim društvenim slojevima

Posebnu pažnju u svom radu, Masaryk je posvetio i najnižim društvenim slojevima. Kako bi se poboljšao njihov položaj, smatrao je da treba demokratizirati društvo.<sup>69</sup> Pritom je odmah potrebno razjasniti što je on pod tim mislio, jer literatura to često krivo definira. Demokratizacija je u njegovoj zamisli značila zapravo nacionalizaciju donjih društvenih slojeva. On je bio liberal, a ne demokrat što znači da nije podržavao ideju o općem pravu glasa, bar ne u tom trenutku. Smatrao je da vrijeme još uvijek nije bilo dozrelo i da je potrebno još puno sitnog rada da se do toga dođe. Osim toga, kada je govorio o nižim društvenim slojevima, nije primarno mislio na seljake, jer, kao što smo vidjeli na početku, njihov postotak u Češkoj nije bio toliko značajan kao u Hrvatskoj. Bilo kako bilo, ideju nacionalizacije nižih slojeva (sitnog građanstva, radnika ili seljaka), prihvatio je i Stjepan Radić. On je sam o tome ionako intenzivno razmišljao. No, pitanje je bilo kako postići demokraciju, kako „probuditi osjećaj za pravednost“ – u prijevodu: jednakost.<sup>70</sup> I u tom je slučaju odgovor sitan rad.

*Hrvatska misao* navodi da jezgru naroda čine donji društveni slojevi, često potlačeni, zbog čega zagovaraju da se: „pojam domovina ne dijeli od pojma naroda, a pod narodnom da se vazda razumijevaju svi slojevi, a jezgrom slojevi najniži.“<sup>71</sup> No, oni to ne govore tek tako, bez plana i programa. Naprednjaci su dobro razmislili kako integrirati donje društvene slojeve u javni život. Iako su im neki po proglassu prigovarali da će oni izdavati samo „učene članke“ koje mnogi neće razumjeti, uredništvo je odgovorilo da članci „o puku i o djačkim prilikama zaista ne će biti ni ‘učeni’, a kamo li ‘preučeni’ jer će biti samo vjerna slika narodnoga i djačkoga života.“<sup>72</sup> Obrazovanjem i čitanjem donji će društveni slojevi korak po korak napredovati, zbog čega će jednoga dana neminovno doći i do svijesti da se počnu boriti za šire pravo glasa. Dakle,

<sup>67</sup> Stjepan Radić, „Hrvatski ideali“, *Hrvatska misao* (Prag), 10.1.1897., 8.

<sup>68</sup> Isto, 8.

<sup>69</sup> Ganza Aras, „Stav T. G. Masaryka prema hrvatskom i jugoslavenskom pitanju“, 201.

<sup>70</sup> Lugarić, ur., *T. G. Masaryk*, 72.

<sup>71</sup> „Što hoćemo“, *Hrvatska misao* (Prag), 10.1.1897., 4.

<sup>72</sup> „Da se razumijemo“, *Obzor* 12.12.1986., 28.

tek postepeno može doći do demokratizacije društva. Upravo će oni – bilo seljaci, bilo donji gradski slojevi – biti glasačka baza naprednjaka i Seljačke stranke. „Bijesne ... Pa nek bijesne! Mi smo neslomljivi, jer smo u misli već sada jedno sa svojim pukom hrvatskim i srpskim, a bit ćemo nepobjedivi kad s tim pukom budemo jedno i u radu!“<sup>73</sup> Ovim je citatom *Hrvatska misao* poslala poruku svima onima koji su bili svjesni da će zbog ovakvog pristupa njihov utjecaj samo rasti, no po tom pitanju nisu mogli ništa.

#### 4.4. O obrazovanju

Budući školovani u hrvatskim školama, znali su da one najbolje ne funkcioniraju. Funkcionirale su prilično tradicionalno. Nastavnik bi sjedio za katedrom i predavao, a učenici bi ga slušali. Nije bilo interakcije i tako se nije razvijalo ni kritičko mišljenje, što su oni držali ključnim.<sup>74</sup> Kako bi svoje ideje ostvarili, bilo im je potrebno obrazovano stanovništvo, zbog čega je Masaryk svojevremeno izjavio: „mali narod se može natjecati s velikim samo ako je obrazovan“.<sup>75</sup> Osim toga, njegov je realizam zagovarao potrebu naobrazbe: „Tražimo naobrazbu jer je osjećaj slijep, moramo mu prosvjetliti razum.“<sup>76</sup> Vladajući u Hrvatskoj od toga su zazirali iz prostog razloga: „samo u Hrvatskoj mađžaronska vlada radi, kao da drži, da su škole samo za to potrebne, što bez škole ne bi bilo činovnika, a bez činovnika ne bi bilo današnje mađžaronske većine ni današnje mađžaronske vlade.“<sup>77</sup> Školovali su se oni koji su sutra trebali služiti aparatu vlasti, no ideja je naprednjaka bila sasvim drugačija. Škola je trebala biti institucija u kojoj se budi nacionalna svijest i formiraju odrasli ljudi, ljudi koji će razmišljati svojim glavama i konačno se pobuniti protiv nepravde.<sup>78</sup>

Nisu se osvrtni samo na osnovno i na srednje školstvo, već i na visoko. Tako su zadnji dvobroj časopisa iskoristili da među gimnazijalcima promoviraju studij. O studiju u Zagrebu, iz objektivnih razloga, nisu imali najbolje mišljenje pa navode: „na hrvatskom sveučilištu nema slobode ni za profesora, a kamo li za djaka, da na tom sveučilištu ne dadu ni misliti slobodno“.<sup>79</sup> Štoviše, postoji opasnost da ako u Zagrebu ostanu, postanu „nazdravljači Khuenima“.<sup>80</sup> Zato pozivaju: „Ako poštivate sebe i ako hoćete da postanete ljudi – bježite i iz samoga Zagreba!“<sup>81</sup> No, buduće studente ne ostavljaju u nedoumici. Otvoreno im sugeriraju da dođu na studij u Prag, a da na Graz i Beč ni ne pomišljaju. Posebno ih privlače jednom osobom – profesorom Masarykom:

<sup>73</sup> „Bijesne, a ne znaju zašto,“ *Hrvatska misao* (Prag), 10.7.1897., 2.

<sup>74</sup> Tomašegović, *Moderno ili narodno?*, 121.

<sup>75</sup> Skilling, „Academic Iconoclast T. G. Masaryk; Professor and Pedagogue,“ 36 – 37.

<sup>76</sup> Lugarić, ur., *T. G. Masaryk*, 46.

<sup>77</sup> „Što hoćemo,“ *Hrvatska misao* (Prag), 10.1.1897., 1.

<sup>78</sup> Isto, 1.

<sup>79</sup> „Abiturijentima“, *Hrvatska misao* (Prag), 10.7.1897., 5.

<sup>80</sup> Isto, 5.

<sup>81</sup> Isto, 6.

„kojega jamačno ne će izgubiti iz pameti nijedan njegov slušalac, dok bude živ.“<sup>82</sup> Budući da su i sami bili studenti spomenutoga Sveučilišta, smatrali su da će tamo steći najbolju naobrazbu i širinu pa su u tom smislu možda bili malo pristrani.

#### 4.5. O prirodnom pravu naroda na samoodređenje

Masaryk je bio i žestoki protivnik teorije državnog prava te je zagovarao prirodno pravo, a takvo što bilo je pravo čudo za hrvatske studente koji su bili navikli na narativ koji su u prvome redu promovirali pravaši.<sup>83</sup>

Po izdavanju lista, susreli su se s brojnim kritikama. One su bile izražene uglavnom preko časopisa, a između ostalog i *Obzora* koji se zapitao: „Poštuju li oni uopće hrvatsko državno pravo?“ Uredništvo *Hrvatske misli* osjetilo se pozvano da na to odgovori pa su napisali kako oni itekako dobro poznaju hrvatsku povijest, no drže da je „pozitivno hrvatsko državno pravo samo je na papiru“ jer ono ne obuhvaća ni Istru, ni prostore preko Drave.<sup>84</sup> Po njima „hrvatsko se državno pravo kosi s hrvatskim narodnim pravom“, zbog čega su, po uzoru na Masaryka, pristali uz prirodno.<sup>85</sup> Budući da je upravo ta skupina ljudi po završetku Prvoga svjetskog rata utjecala na definiranje novih granica i nove države, upotrijebili su prirodno pravo. Također su se odmaknuli od „velike politike“ koju su pravaši vodili već desetljećima, a koja u danom trenutku i nije imala previše smisla.

#### 4.6. O vjeri, gospodarstvu i kulturi

Iako je Masaryk bio rođen u katoličkoj obitelji, od malih je nogu stvarao otpor prema toj religiji jer ju je percipirao kao zaostalu.<sup>86</sup> Unatoč tomu, on nikada nije negirao potrebu za religijom jer je smatrao da ona nadomješta one aspekte čovjekova života i uma koje ne može znanost.<sup>87</sup> U odrasloj dobi prihvatio je unitarijanizam, vjeru kojoj je pripadala i njegova supruga.<sup>88</sup> Što se pak klerikalizma tiče, prema tome je imao jasno negativan stav. Smatrao je da je „klerikalizam proti prosvjeti, klerikalizam znači društveno ropstvo, uništava slobodu.“<sup>89</sup> „Klerikalizam nije ništa drugo nego strast. Ružna strast pokoravati ljude i vladati nad njima – u svoju korist.“<sup>90</sup>

S ovim aspektom često se uspoređuje i Radićevo poimanje vjere. Većina se literature slaže da je Radić imao više kršćanska nego katolička stajališta, ali

<sup>82</sup> Isto, 7.

<sup>83</sup> Krišto, „Hrvatsko katoličanstvo i ideološko formiranje Stjepana Radića,“ 138.

<sup>84</sup> „Da se razumijemo,“ *Obzor* 12.12.1986., 28.

<sup>85</sup> Isto, 28.

<sup>86</sup> Lugarić, T. G. *Masaryk*, 6.

<sup>87</sup> Isto, 34.

<sup>88</sup> Krišto, *Prešućena povijest: Katolička Crkva u hrvatskoj politici 1850. – 1918*, 187.

<sup>89</sup> Isto, 64.

<sup>90</sup> Lugarić, T. G. *Masaryk*, 67.

i da je bio izrazito antikerikalan.<sup>91</sup> Kršćanska jer, ako je zagovarao jedinstvo Hrvata i Srba, nije mogao isticati katolicizam, nauštrb pravoslavlja. S druge strane, ako je zagovarao hrvatsko selo i seljake kao okosnicu svoje politike, kao bazu, vjeru definitivno nije mogao u potpunosti odbaciti.<sup>92</sup> Ali se odlučno suprotstavio svećenicima koji svoga pozivu nisu bili dostojni, koji se nisu po-  
našali u skladu s načelima koja su promovirali.<sup>93</sup>

Na tragu toga, u *Hrvatskoj misli* ističe se da je „kršćanska istina i kršćanski moral jedan te isti u crkvi katoličkoj i pravoslavnoj (...) samo narodi najniže kulture i intelektualnoga razvitka mogu pobrkati vjeru i narodnost“.<sup>94</sup> Vjeru iz objektivnih razloga (gotovo cijelo stanovništvo je religiozno) ne žele izostaviti jer je ona „odgojila i Hrvate i Srbe.“<sup>95</sup> Hoće reći da je to utkano u tradiciju. Ističu i da žele: „kršćansku obitelj i kršćansku školu, narodnu, slavensku upravu i sudstvo, izrazitu, hrvatsku političku individualnost“, a u konačnici agitiraju „za vjeru i za domovinu, ‘za Boga i za Hrvatsku’“.<sup>96</sup> Na neki način kao da hrvatstvo/srpstvo poistovjećuju s kršćanstvom, a pripadnost kršćanstvu s pripadnošću zapadnoj kulturi. Spomenute slogane kasnije će preuzeti Radićeva Hrvatska pučka seljačka stranka.

Naprednjaci su težili narodu koji aktivno participira i u gospodarstvu i u kulturi.<sup>97</sup> Na gospodarskom planu Radić je smatrao da treba uključiti široke slojeve, što znači da je i na tom planu zagovarao nacionalizaciju društva.<sup>98</sup> S time su se Radić i omladina dakako slagali, jer nacionalna država nije mogla nastati spontano – bio je potreban težak, polagan rad – „sitan rad“ – da se do toga cilja dođe.<sup>99</sup> Znali su „da nema prave političke samostalnosti bez gospodarskoga blagostanja“, a za to su se trebali pobrinuti narodni zastupnici koji su trebali gurati reforme i tako činiti dobro širim društvenim slojevima.<sup>100</sup>

Posebno se inzistiralo i na narodnoj kulturi, koju je trebao njegovati sam narod. Taj aspekt življenja bilo je moguće osvijestiti jedino širenjem obrazovanja. Masaryk kritizira svoj narod jer: „dok su drugi narodi stoljećima razvijali svoju kulturu, mi smo spavali“.<sup>101</sup> No, ni stvaranje kulture, baš kao ni nacionalne države, nije spontan proces. Ona se stvara pisanjem, zbog čega je naveliko poticao pisanje raznih djela – od monografija do enciklopedija i ča-

<sup>91</sup> Krišto, „Hrvatsko katoličanstvo i ideološko formiranje Stjepana Radića,“ 131 – 132.

<sup>92</sup> Krišto, „Hrvatsko katoličanstvo i ideološko formiranje Stjepana Radića,“ 139.

<sup>93</sup> Isto, 140.

<sup>94</sup> „Prva naša životna potreba,“ *Hrvatska misao* (Prag), 10.2.1897., 5.

<sup>95</sup> „Na raskršću,“ *Hrvatska misao* (Prag), 10.6.1897., 4.

<sup>96</sup> Isto, 3.

<sup>97</sup> Krišto, *Prešućena povijest: Katolička Crkva u hrvatskoj politici 1850. – 1918*, 186.

<sup>98</sup> Ganza Aras, „Stav T. G. Masaryka prema hrvatskom i jugoslavenskom pitanju,“ 201.

<sup>99</sup> Branka Boban, „Stjepan Radić – opus, utjecaji, dodiri,“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 22/1 (1989): 182.

<sup>100</sup> „Na raskršću,“ *Hrvatska misao* (Prag), 10.6.1897., 8.

<sup>101</sup> Skilling, „Academic Iconoclast T. G. Masaryk; Professor and Pedagogue,“ 21.

sopisa raznih provenijencija.<sup>102</sup> Tako je Stjepan Radić u članku *Hrvatski ideali* napisao: „na kršćanskim kulturnim temeljima graditi i razvijati narodno pravno uređenje, narodnu književnost, glazbu i umjetnost, a po gotovo narodnu politiku.“<sup>103</sup>

#### 4.7. O mladeži

Od mladeži, bilo češke, bilo hrvatske, Masaryk je zagovarao da je potrebno stvoriti onu svjetskoga glasa – omogućiti mladima da pariraju zapadnjačkim mladim intelektualcima.<sup>104</sup> Smatralo se da će studenti koji su upisali humanistički ili društveni studij, kasnije vjerojatno participirati u politici, zbog čega je zadaća njega kao profesora bila pripremiti ih za to tijekom studija.<sup>105</sup> Masaryk je rekao: „učenik najbolje radi za naciju ako se savjesno priprema za svoje buduće zanimanje.“<sup>106</sup> Nisu oni trebali odmah u studentskim danima stupiti u politiku, ali se podrazumijevalo da budu aktivni, da proučavaju političku scenu, da pišu, da budu aktivni u udrugama – jer znao je da se kasnije iz takvih umova moraju izroditi reformatorske, nove stranke.<sup>107</sup> Upravo je to bila smisao *Hrvatske misli*.

Na tragu toga, u časopisu su isticali da hoće da: „mladež u opće, a djaštvo napose upozna, da ga škola ne pripravlja dovoljno za život, ali da mu ono, što mu škola ne daje, ne može dati ni stranački dogmatizam ni moderni pesimizam“.<sup>108</sup> U biti, tada su imali priliku da se informiraju, da se pripreme za ono što ih čeka. I oni su to vrijeme najbolje iskoristili. Ipak, mnogi su im prigovarali to što se stranački nisu odredili jer su u to vrijeme listovi većinom predstavljali određene političke opcije. No, mladi su bili mudri. Vođeni Masarykovim idejama dušobrižnicima su odgovorili: „premalo smo iskusni, da stupimo aktivno u javni život“.<sup>109</sup> Nisu htjeli srljati, vrijeme studija bilo je vrijeme njihova definiranja, pronalaženja. Tek nakon toga bili su spremni odlučiti se za neku od opcija ili povesti novu, vlastitu. Zorno su pratili što se događa u politici pa su u svom listu komentirali i rezultate izbora. Navode: „nemamo jošte građanskih prava, ako i ne možemo, da sudjelujemo u izbornoj borbi, imamo dužnost i pravo, da pozorno pratimo izbornu gibanje u nas.“<sup>110</sup> Smatrali su da se politika tiče i njih samih, zbog čega je trebalo biti vidljiv, aktivan.

<sup>102</sup> Skilling, „Academic Iconoclast T. G. Masaryk; Professor and Pedagogue“, 21.

<sup>103</sup> Stjepan Radić, „Hrvatski ideali“ *Hrvatska misao* (Prag), 10.1.1897., 8.

<sup>104</sup> Agičić, *Hrvatsko – češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, 149.

<sup>105</sup> Skilling, „Academic Iconoclast T. G. Masaryk; Professor and Pedagogue“, 29.

<sup>106</sup> Isto, 30.

<sup>107</sup> Isto, 30.

<sup>108</sup> „Što hoćemo“, *Hrvatska misao* (Prag), 10.1.1897., 4.

<sup>109</sup> „Da se razumijemo“, *Obzor* 12.12.1986., 28.

<sup>110</sup> „Izbori“, *Hrvatska misao* (Prag), 10.5.1897., 1.

## 5. Masarykove ideje koje nisu zaživjele među hrvatskim studentima: prilagodba

I tako, dok su Masarykovi studenti prema profesoru bili izrazito naklonjeni i nisu mu pretjerano zamjerali neke misli koje su možda trebali, Radić je tu pukotinu ispunio. On je u bitnome pratio i recipirao Masarykov rad, no istovremeno ga je i jako kritizirao – nekad pozitivno, a nekad i iznimno negativno.<sup>111</sup> Oni su se dvojica zapravo upoznali tek 1899., kada se Radić doselio u Prag.<sup>112</sup> Iako su se privatno sprijateljili, neka su im se mišljenja dijametralno razlikovala. Radić mu je još ranije, početkom 1890-ih, zamjerao zbog njegovih ispada o odnosu Srba i Hrvata. Naime, držao je kako češka inteligencija, a posebno Masaryk, ne razumije hrvatsko-srpske relacije, jer da su taj odnos izučili, bolje bi razumjeli hrvatsku poziciju.<sup>113</sup> U čemu je bio problem? Iako je zagovarao da svaki narod pa i mali, ima pravo na samoodređenje, u stvarnosti to nije ispoštovao.<sup>114</sup> Male je narode podijelio na veće i manje pa dok je Češka bila u skupini većih, Hrvati su ostali među malima te su se mogli tek prikloniti „većoj“ Srbiji.<sup>115</sup> Odnosno, zagovarao je da se male južne slavenske države vežu uz Srbiju koja im je kao samostalna država mogla pružiti sigurnu alternativu naspram omražene im Austro-Ugarske.<sup>116</sup> To se definitivno nije uklapalo u Radićevu viziju Srba i Hrvata kao jednakih, jednoga naroda, već je pretpostavljalo srpsku hegemoniju. Na koncu se zbog ove Masarykove izjave čak i posramio jer ga je među hrvatskim studentima hvalio na sva zvona, a on je izjavio nešto što je hrvatskoj strani bilo nedopustivo.<sup>117</sup> Njegove su ideje protumačene kao „srbofilske“ pa nas neugodnost koju je Radić doživio, ne treba čuditi.<sup>118</sup>

Osim toga, Radiću je strašno smetalo to što je Masaryk odbijao ideju panslavizma.<sup>119</sup> Činilo mu se kao da zagovara nekakvu češku posebnost u odnosu na ostale slavenske narode. Nije pristajao ni na njegovu ideju o trijalističkom rješenju jer je predviđao da se hrvatski problem time ne bi riješio i da bi najviše dobila Češka.<sup>120</sup> Masaryk se zalagao za samostalnost svoje zemlje, dok je Radić znao da mala Hrvatska u tom momentu samostalno ne može puno. Svjestan da nacionalna hrvatska država još uvijek nije opcija ni mogućnost,

<sup>111</sup> Agićić, *Hrvatsko – češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, 160.

<sup>112</sup> Boban, „Stjepan Radić – opus, utjecaji, dodiri“, 182.

<sup>113</sup> Ganza Aras, „Stav T. G. Masaryka prema hrvatskom i jugoslavenskom pitanju“, 201.

<sup>114</sup> Isto, 215.

<sup>115</sup> Isto, 216.

<sup>116</sup> Isto, 206.

<sup>117</sup> Agićić, *Hrvatsko – češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, 189.

<sup>118</sup> Damir Agićić, *Srednjoeuropske teme*, (Zagreb: Srednja Europa, 2020), 72.

<sup>119</sup> Ganza Aras, „Stav T. G. Masaryka prema hrvatskom i jugoslavenskom pitanju“, 200.

<sup>120</sup> Ganza Aras, „Stav T. G. Masaryka prema hrvatskom i jugoslavenskom pitanju“, 200.

počeo je zagovarati opstanak Monarhije u kojoj bi sve slavenske zemlje činile treću jedinicu.<sup>121</sup> A to ga je koštalo prijateljstva s Hlaváčekom.

Iako je Masaryk svoje studente na predavanjima, a Radića putem svojih radova, upoznao sa socijalističkim idejama i pokretom, one su Hrvatskoj u nešto drugačijem obliku zaživjele. Budući da je u hrvatskim zemljama postotak industrijskog radništva bio izrazito malen, socijalisti su se fokusirali na selo i seljake. Štoviše, socijalisti su djelovali zajedno s naprednjacima. Među njima nije bilo očite razlike, što u Češkoj, s obzirom na uznapredovalu industrijalizaciju, nije bilo slučaj. O radničkim pitanjima u Hrvatskoj, do kraja Prvoga svjetskog rata nije se značajnije raspravljalo. Nakon velikoga sukoba dolazi do promjene i na tom planu.

Do potpunog odmaka od Masaryka došlo je onda kada je Radić definirao svoju politiku i osnovao stranku. U nastavku ćemo vidjeti da to ima veze s odmakom od naprednjaka. No, usprkos kritikama, konačna je ocjena Masaryka s Radićeve strane bila pozitivna.<sup>122</sup> Ipak je bitno više ideja usvojio, nego odbio.

## 6. Radić, omladina i Masaryk na prijelazu stoljeća: poštovanje, ali novi put

Završivši školu u Parizu s radom *Suvremena Hrvatska i južni Slaveni*, Radić se nastanio u Pragu, gdje je bio u redakciji *Samostatnosti* te pisao i za *Rozhledy* i *Radikalni listi*.<sup>123</sup> No, više nije bio isti kao ranije. S obzirom na studij i na neke životne promjene, svoje je stavove malo modificirao, zbog čega je došlo do razlaza s nekim ljudima – primarno s Hlaváčekom.<sup>124</sup> Kako je njegov dojučerašnji prijatelj rekao, Radić je skrenuo „s revolucionarne jugoslavenske na pacifičku i reakcionarnu austrijsku i habsburšku orijentaciju“.<sup>125</sup> Činjenica je da se Hlaváček okrenuo socijalizmu, dok se Radić od toga otuđio i usmjerio seljaštvu, zbog čega će za par godina osnovati Hrvatsku pučku seljačku stranku.<sup>126</sup>

Po osnivanju Hrvatske pučke seljačke stranke, odnosi s Česima pali su u drugi plan. Konkretno, kontakte je održavao do 1905. kada je osuđen jer je pozitivno gledao na propast ruske revolucije, ali i jer se žestoko usprotivio politici „novoga kursa“, koju su njegove češke kolege podržale.<sup>127</sup> Naime, on je u tom jedinstvu Hrvata i Srba pod pokroviteljstvom Mađara vidio tek nastavak „taktike ‘Khuenovskih Srba’“, što nije imalo veze s njegovom vizijom o jedinstvu Srba i Hrvata.<sup>128</sup> Iako odnosi više nisu bili intenzivni, njegovo divljenje Česima nije prestalo – i dalje je držao da Hrvatima po svemu mogu biti učitelji.<sup>129</sup>

<sup>121</sup> Isto, 202.

<sup>122</sup> Boban, „Stjepan Radić – opus, utjecaji, dodiri,“ 183.

<sup>123</sup> Agičić, *Hrvatsko – češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. Stoljeće*, 195.

<sup>124</sup> Isto, 195.

<sup>125</sup> Isto, 184.

<sup>126</sup> Agičić, *Hrvatsko – češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. Stoljeće*, 196.

<sup>127</sup> Boban, „Stjepan Radić – opus, utjecaji, dodiri,“ 184.

<sup>128</sup> Isto, 184.

<sup>129</sup> Isto, 185.

Iako je uredništvo *Hrvatske misli* u zadnjem dvobroju najavilo da će nastaviti s izdavanjem časopisa, stvari su se malo zakomplicirale.<sup>130</sup> Naime, vlasti u Zagrebu zabranile su raspačavanje časopisa, no kako bi prevarili sustav, list je nastavio izlaziti, ali pod novim imenom – *Novo doba – List sjedinjene hrvatske, srpske i slovenačke omladine, za književnost, politiku i socijalna pitanja*.<sup>131</sup> Do srpnja 1898. izašlo je 10 brojeva, a nastavljen je pristup koji je imala i *Hrvatska misao*.<sup>132</sup> Djelujući u spomenutim časopisima, ova se generacija snažno afirmirala u javnom životu, zbog čega će apsolutno zaslužno u skorijoj budućnosti zauzeti ključne pozicije u hrvatskom političkom životu. Konkretno, iz ovih gibanja u Hrvatskoj nastat će Lorkovićeva Napredna stranka, u Dalmaciji Smoljakina Pučka napredna stranka te Radićeva Hrvatska pučka seljačka stranka (HPSS).<sup>133</sup> Iako HPSS nije imala u potpunosti iste ideale kao spomenute dvije stranke, u bitnom je postotku sadržavala i neke masarykovske, naprednjačke postulate.

Iako je Stjepan Radić u početku usko surađivao s omladinom, s godinama su im se putevi razilili.<sup>134</sup> U literaturi se često ističe da je Radić bio „dijete sela”. Sa seljacima je imao posebnu konekciju i smatrao je da upravo ta seljačka, tzv. „narodna kultura” treba prevladati u javnom životu i zamijeniti onu kulturu koja je bila nametnuta izvana.<sup>135</sup> Naprednjaci su bili „gradska djeca”, zbog čega su primarno bili okrenuti gradu i radništvu kao posebnim problemima.<sup>136</sup> Uz to, drugačije su poimali i ulogu Crkve u društvu.<sup>137</sup> Razlaz je bio razumljiv. No, zanimljivo je da je ovu ideju projicirao sam Radić i tako gradio narativ o samome sebi.<sup>138</sup> Zbog toga je treba uzeti s dozom opreza i kritičnosti.

Napredna omladina kao pokret i Stjepan Radić kao pojedinac, T. G. Masaryka – jednog od najizvršnijih mislilaca svoga doba – doveli su na hrvatsku pozornicu. Njihove su ga pristalice doživljavale iznimno pozitivno. Naprednjački časopis *Pokret* redovito je pratio Masarykove akcije, kako u Carevinskom vijeću, tako i u njegovoj domovini.<sup>139</sup> Svoj je ugled bitno osnažio za Veleizdajničkog procesa, kada je na poziv hrvatskih pristaša došao u Zagreb i shvatio o čemu se radi. Podnio je i interpelaciju u Carevinsko vijeće, nastojeći državnom vrhu dokazati da je taj proces puka politička namještaljka.<sup>140</sup> Iako nije dobio potrebnu većinu da se proces zaustavi, kod velikog je dijela zastupnika osvijestio problem koji se u to vrijeme odigravao u Zagrebu.<sup>141</sup> Zbog

<sup>130</sup> Tomašegović, *Moderno ili narodno?*, 134 – 135

<sup>131</sup> Agićić, *Hrvatsko – češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, 153.

<sup>132</sup> Isto, 154.

<sup>133</sup> Isto, 161.

<sup>134</sup> Boban, „Stjepan Radić – opus, utjecaji, dodiri“, 153.

<sup>135</sup> Krišto, *Prešućena povijest: Katolička Crkva u hrvatskoj politici 1850. – 1918*, 185.

<sup>136</sup> Krišto, *Prešućena povijest: Katolička Crkva u hrvatskoj politici 1850. – 1918*, 187.

<sup>137</sup> Isto, 187.

<sup>138</sup> Tomašegović, *Moderno ili narodno?*, 338

<sup>139</sup> Krišto, „Hrvatsko katoličanstvo i ideološko formiranje Stjepana Radića“, 139.

<sup>140</sup> Agićić, *Srednjoeuropske teme*, 74.

<sup>141</sup> Isto, 77.

svih zasluga, 1920. Sveučilište u Zagrebu odlučilo mu je dodijeliti počasni doktorat iz filozofije.<sup>142</sup> Iako se pod utjecajem rastućeg nacionalizma u osvit Drugoga svjetskog rata od Masaryka naveliko zaziralo, u toj mjeri da se i njegova ulica preimenovala u Šufflayevu, nakon 1945. vraćen mu je stari ugled.<sup>143</sup> T. G. Masaryk do danas je upamćen kao iznimna ličnost koja je svojevremeno zadužila hrvatsku politiku.

## 7. Zaključak

„Ne Masaryk nije samo češki čovjek, Masaryk je i naš.“<sup>144</sup> Ovaj citat, objavljen u maloj knjižici 1911. – povodom profesorova 60. rođendana – na jednostavan nam način sumira sve gore rečeno. T. G. Masaryk ostavio je toliki utjecaj na hrvatsku politiku i društvo, da ga i stoljeće nakon vrijedi iznova proučavati i tumačiti. Njegov pristup politici, ali i znanosti nije bio inovativan samo u okviru Austro-Ugarske, već i u svjetskim razmjerima. Zbog toga možemo reći da su studenti iz male Hrvatske imali izuzetnu privilegiju upoznati jednog takvog čovjeka – kako njegovu intimnu stranu, tako i njegovo političko mišljenje. Dobro su procijenili njegovu vrijednost, upili svaku riječ i pomalo, to sve skupa, prenosili na svoju domovinu. Pritom se mora priznati da je Stjepan Radić, u početku kao jedan od njih, a kasnije kao začetnik nove političke stranke drugačijega usmjerenja, na sve skupa malo više kritički gledao, zbog čega je bilo iznimno vrijedno promotriti i njegov stav.

Kako smo spomenuli u uvodu, Hrvati nisu slijepo slijedili strane utjecaje, no po pitanju Masarykove političke misli, mora se priznati da su njegove ideje većim dijelom usvojili. Napredna omladina objeručke je prihvatila novu realnu politiku, slavensku uzajamnost kao branu prema agresivnoj germanizaciji, njegove poglede na važnost obrazovanja, mladih kao budućnosti društva te demokratizaciju kao ključan proces u postizanju jednakosti i ravnopravnosti. Zanimljiv je i Masarykov pogled na vjeru, gospodarstvo i kulturu, jer je svojim razmatranjima donio svježu krv, potaknuo razmišljanja o stvarima koje se dugo nije kritički propitivalo. Iako su naprednjaci kroz *Hrvatsku misao* nove ideje promovirali, hrvatsko društvo novitete nije moglo baš brzo prihvatiti jer vrijeme nije bilo još uvijek dovoljno dozrelo. No, s vremenom su to sve u nekoj mjeri ipak usvojili.

Posebno je zanimljivo bilo izučiti figuru Masaryka iz očiju Stjepana Radića. Iako ga je iznimno cijenio, radi njegovih se ideja i „crvenio“, u nekima je vidio samo češke interese, neke nisu bile primjenjive na hrvatsko društvo. Dok su naprednjaci, budući na istoj političkoj poziciji kao sam profesor, njegove ideje pomalo i fanatično upijali, Radić je, kao malo iskusniji i ozbiljniji političar, sve skupa dobro izvagao i ocijenio. Ipak, većinu je Masarykovih misli usvojio, uz male preinake sebi prilagodio i na koncu iskoristio kao temelje za novu stranku. S obzirom na opseg njegova utjecaja, danas, 113 godina nakon što je objavljena spomenuta knjižica, možemo još jednom potvrditi – Masaryk je stvarno bio i „naš“!

<sup>142</sup> Isto, 78.

<sup>143</sup> Isto, 82 – 83.

<sup>144</sup> Lugarić, ur., *T. G. Masaryk*, 20.

## Bibliografija

### Izvori

*Hrvatska misao* (Prag), 10. siječnja 1897.; 10. veljače 1987.; 10. svibnja 1987.; 10. lipnja 1987.; 10. srpnja 1987.

### Literatura

Agičić, Damir. *Hrvatsko – češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*. Zagreb: IBIS grafika, 2000.

\_\_\_\_\_. *Srednjoeuropske teme*. Zagreb: Srednja Europa, 2020.

Boban, Branka. „Stjepan Radić – opus, utjecaji, dodiri.“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 22/1 (1989): 147 – 210.

Ganza Aras, Tereza. „Stav T. G. Masaryka prema hrvatskom i jugoslavenskom pitanju od kraja 19. stoljeća do 1918.“ *Radovi: Razdio povijesnih znanosti* 34/21 (1995): 199 – 219.

Krišto, Jure. „Hrvatsko katoličanstvo i ideološko formiranje Stjepana Radića (1893. – 1914.).“ *Časopis za suvremenu povijest* 23/ 1-3 (1991): 129 – 163.

\_\_\_\_\_. *Prešućena povijest: Katolička Crkva u hrvatskoj politici 1850. – 1918*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994.

Lovrenčić, Rene. *Geneza politike „novog kursa“*. Zagreb: Institut za hrvatsku povijest, 1972.

Lugarić, Ivan, ur. *T. G. Masaryk*. Sisak: Tisak i naklada Knjižare Janka Dujaka, 1911.

Skilling, H. Gordon. „Academic Iconoclast T. G. Masaryk; Professor and Pedagogue.“ *Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes* 32/1 (1990): 18 – 40.

Šimetin Šegvić, Filip. *Patriotizam i bunt: Franjo Josip I. u Zagrebu 1895. godine*. Zagreb: Srednja Europa, 2014.

Tomašegović, Nikola. *Moderno ili narodno?: modernistički pokret u Hrvatskoj na prijelomu 19. i 20. stoljeća*. Zagreb: Srednja Europa, 2024.

Ujević, Mate. *Prilozi za povijest pokreta hrvatske omladine koncem XIX i početkom XX stoljeća, s osobitim osvrtom na borbu starih i mladih*. Zagreb: Alfa, 2015.

## The Reception of Masaryk's Ideas by Progressive Youth and Stjepan Radić from the Perspective of the Magazine *Hrvatska misao* (Prague), 1897.

### Abstract:

At the end of the 19th century, in the Austro-Hungarian Monarchy, the demands for state reform on the political, social and economic levels became louder and louder. That struggle was led by the Czechs, who most often set the course. Croats saw them as a role model and followed them. They were aware that the Monarchy would not respect the main demand - solving the National Question. It was necessary to go gradually – taking “small steps” to a big change. The person who conveyed great ideas to the Croatian youth, that continued their studies in Prague after the incident on the Ban Jelačić Square in 1895, was a world-renowned professor – Tomáš Garrigue Masaryk. He introduced them to the ideas of Slavic reciprocity, political realism and natural law. He promoted the socialization of lower social classes, the need of education for wider social classes, economic and cultural progress. The youth that listened Masaryk's lectures were also in contact with Stjepan Radić, who was studying in Paris. They decided to start a magazine called *Hrvatska misao*, through which they would introduce their compatriots to Masaryk's ideas.

**Keywords:** T. G. Masaryk, Stjepan Radić, Progressive Youth, National Question, Prague, *Hrvatska misao*, real politics

# Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 19 2024.

# Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,  
godina XIX, broj 19, 2024.

**Glavna i odgovorna urednica**  
Tijana Vokal

**Zamjenica glavne urednice**  
Ivana Đorđić

**Uredništvo**  
Filip Bačurin  
Marija Bišćan  
Ivan Ćorić  
Ivana Đorđić  
Adrian Filčić  
Ivan Mrnarević  
Marko Perišić  
Ruben Prstec  
Matija Pudić  
Tijana Vokal

**Urednici pripravnici**  
Klara Miholić  
Ivan Moškatego  
Patrik Smolak

**Redakcija**  
Filip Bačurin  
Marija Bišćan  
Ivan Ćorić  
Ivana Đorđić  
Adrian Filčić  
Klara Miholić  
Ivan Moškatego  
Ivan Mrnarević  
Marko Perišić  
Patrik Smolak  
Ruben Prstec  
Matija Pudić  
Tijana Vokal

**Tajnik Uredništva**  
Adrian Filčić

**Recenzenti**  
dr. sc. Damir Agičić  
dr. sc. Zrinka Blažević  
dr. sc. Inga Vilogorac Brčić  
dr. sc. Aleksandra Golubović  
dr. sc. Branimir Janković  
dr. sc. Filip Šimetin Šegvić  
dr. sc. Ivica Šute  
dr. sc. Nikola Tomašegović

**Lektura za hrvatski jezik**  
Lorenia Jantolek  
Martina Prosen  
Lucija Rak  
Josipa Skenderović  
Gabrijela Soldan  
Jakov Zidarić

**Lektura za engleski jezik**  
Anamarija Brusić

**Oblikovanje**  
Boris Bui, FF press

**Izdavač**  
Odsjek za povijest Filozofskog  
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

**Tisak**  
Studio Moderna d.o.o., Zagreb

**Naklada**  
Tiskano u 100 primjeraka.

**ISSN:** 1334-8302

Tvrdnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financirano je novcem dobivenim na natječaju za studentske projekte Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te sredstvima koja je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Redakcija časopisa Pro tempore iskreno zahvaljuje Odsjeku na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

**Adresa uredništva**

Odsjek za povijest  
(za: Uredništvo Pro tempore)  
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu  
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

**Kontakt**

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>